

KÖNYVESPOLC

BAJI ETELKA – CSORBA LÁSZLÓ:

Kastélyok és mágnások

Az 1992-es téli könyvvásár szép darabja volt Jalsovszky Katalin és Tomsics Emőke: A tegnap világa c. könyve, ami korabeli fotókon és szövegeken mutatta be a századforduló magyar városait. E munka folytatásának tekinthető a Történeti Fényképtár anyagából való újabb válogatás, Baji Etelka reprezentatív albuma, ami kétszínnyomásban is ragyogó színeket sejtet, téli könyvvásári darab.

A születésénél fogva az e-réteghez tartozó, vagy nem tartozó, de mindenképpen már a későbbi generációk embere, érdeklődve és kíváncsian veszi kezébe a könyvet. A kötet alapötlete kitűnő! Először a megközelített kastély képe tárul fel előttünk. Belépünk a parkjába, majd az előcsarnokába, a fogadószobába, a belsőbb termekbe, találkozunk lakóikkal, vendégeikkel. A látvány révén magunk is részt veszünk életükben a születéstől a halálig. A férfi és a nő pozícióit, a társadalmi- és magánéletet, a munkát és szórakozást egyaránt bemutatja. Teszi ezt több család több élethelyzetét ábrázoló felvétele között válogatva, a mintegy 50 évnyi magyar és monarchiabeli fényképész alkotásaiból – és így összeáll az arisztokrácia családi albuma. Történeti szociológiaként működik: életmódot, politika- és művelődéstörténetet mutat be úgy, hogy eszköze és fő mondanivalója a látvány. Igen, a látvány! Még akkor is, ha a kötet társszerzője, Csorba László történész bevezető szövegeket és egyes esetekben hosszabb képalírásokat készített a fotókhoz. A megoldás vitatható, részben a kötet már ismertett képi rendező elve miatt, részben a történész szerkesztő hiánya miatt. A szöveg hol elemző, hol csíposan kritikus, olykor kuriozitást kereső, néha tárgyyszerű, bravúros rövid összefog-

láló, de akad köztük néhány mini pamflet is a szó szelídebb értelmében. A fotók objektivitása azonban nem bírja el ezt az eredeteskedő stílust. Álljon itt erre két példa:

Az 51. oldalon pl. gróf Széchenyi Pál – a szöveg szerint „roskadozó vén gavallér” – és második felesége, Zichy-Ferraris Emilia látható. Azonban nem e kettősről tudunk meg a fentieken kívül bármit, hanem gróf Széchenyi Istvánról és Pál első feleségéről árul el intimításokat. (Itt jegyzem meg, hogy gróf Széchenyi István sajnos csak kísértétként van jelen az albumban, mert őt ábrázoló fotó gyakorlatilag nem létezik, eddig nem találtak. A „különös sorsú zseni”-ről csak a döblingi szanatóriumi szobabelsők és mellettük az elmeorvos feljegyzései találhatók a kötetben.) A 80. oldalon Windischgrätz Lajos herceg és Széchenyi Mária grófnő 1907-ben készült esküvői képe alatt Károlyi Mihály: Hit illúziók nélkül című kötetéből azt idézi Csorba László, hogy Wekerle Sándor miniszterelnök milyen lesújtó véleménnyel volt a hercegről Károlyi előtt, egy Károlyit is érintő eset kapcsán. A további három rövid sorba a frankhamisítási ügyet sűriti, ami ismét csak a herceg minősítése és nem a történetek ismertetése (ez lehetetlen is volna), de a történelemben tájékozatlan olvasót zavarba hozza. Arról pedig csak találgatni tudunk, hogy a kitűnő operatőrnek, Kardos Sándornak, milyen része volt a kötet arculatának kialakításában? Az összhang, a közös munka, alighanem hiányzott. Nemcsak a szerzőkkel, de a könyvtervező tipográfussal, Ráczi Juliannával is, mert ez többek között zsúfolt, áttekinthetetlen címoldalt eredményezett.

Az album vitathatatlan erőssége a régi és a mai fotográfusok szakértelme, kiváló munkája. A tudással és szorgalmas elhivatottsággal alkotó Klösz György gyönyörű kastélyokat és pompás belsőket örökített meg. Wosinszky Mór Zichy Jenő 1895-ös

Kaukázusbeli expedíciójáról tudósít, ezeket a korabeli Vasárnapi Újság is közli – a magyar sajtófotó kezdetei ezek a felvételek. A kötet fotótechnikai érdekessége egy 1897-ből származó Strelisky alkotás, ami – fotómontázs! Báli jelenet a budai királyi palota dísztermében – ez a képen rajzos háttér – előtérben a királyi főhercegek, majd a többi „részvevő”, mind mind egyedi felvételekről (néhányat láthatunk is) összedolgozva. Ezeket a korábbi bravúrokat menti meg, ismétli meg a kötet számára, számunkra a Történeti Fénykép-tár két nagyszerű fotósa Farkas Árpád és Jaksity László.

Az album végére érve állítássá válik az egyedül lehetséges preconcepció arról, hogy kik ők? Emberek, és egyenként sokfélék. Ki léha, néha család, ki könnyelmű, bohém, vagy nagyon is kötelességtudó, elhivatott politikus és államférfi, képzett vagy amatőr tudós, művész, műgyűjtő, polihisztor, vagy akár zseniális elme. Arisztokratának születtek, alapos, „jó” nevelést kaptak, a többi rajtuk múltott. Ezt tanúsítják a korábbi években megjelent arisztokrata memoárok: az idézett Károlyi Mihályon és Andrássy Katinkán kívül Pallavicini Andrássy Borbála kitelepítési és 56-os naplója, Erba Odescalchi Sándor Testamentumja és Széchenyi László: Mégis kisüt a nap című emlékezés kötete. Megannyi alkalom az arisztokrácia világának megismerésére! (Bp. 1994.)

Dr. Stockné Horváth Mária

Frontnaplók a Don-kanyarból¹

A történetírás az eseményekben részt vevő kismember tudatának vizsgálatához – a visszaemlékezések mellett és helyett – a frontnaplókat, a harctéren lévő katonák hazaküldött leveleit tekintette és tekinti autentikus forrásnak. A napló – műfajából

következően – alkalmas arra, hogy az írója által átélt történések pontosan kerüljenek lejegyzésre, és a pillanat hangulata, a naplóírónak az eseményhez fűződő érzelmi viszonya is hitelesen tükröződik bennük. 50 évvel a 2. magyar hadsereg pusztulása után azért is különösen izgalmas olvasni az egykorú híradásokat és reflexiókat, mert a Donnál történetekre emlékezni is alig lehetett, a naplók publikálása végképp lehetetlen volt.

A kis kötet forrásértékét jelentősen megemelte a Szabó Péter tollából származó kitűnő hadtörténeti tanulmány – Zalai honvédek a Donnán (1942-1943) – amelyből megtudhatjuk, hogy a 2. magyar hadsereg három hadtestének egyikét dunántúli alakulatok alkották. 1942. májusban indultak el azok a vonatok, amelyek Nagykanizsáról, Zalaegerszegről és Csáktornyáról vitték a frontra a katonákat. A Kurszkba érkezés után, májusban-júniusban a védelmi berendezések tökéletesítése volt a feladatuk; a támadás 1942. június 28-án tüzérségi előkészítéssel indult. A kedvezőtlen terepadottságok miatt két napig tartó súlyos harc folyt Tim városáért, s a 9. könnyű hadosztály embervesztesége elérte a 20 %-ot. A szovjet csapatok Urivnél, majd a csucsjei doni hídfőnél 1943. januárjában áttörték az arcvonalat. Nehezítette a helyzetet, hogy a visszavonuló magyar egységek mozgása a németek akadályozó tevékenysége miatt lelassult, és gyakran harcba keveredtek partizánokkal is. A 2. magyar hadsereg megmaradt egységeinek Kievtől 100 km-re volt a gyülekezőhelye. A megfogyatkozott állomány végül is 1943. április 28-án érkezett meg Nagykanizsára.

Az itt csak vázlatosan felidézhető, körültekintő forráshasználattal elkészített eseménytörténeti összefoglalás mellett a hadtestek mozgását feltüntetett térképek is kiválóan segítik az olvasót a naplókba sűrűsödő információk pontos értelmezésében. És a közölt 24 fotónak is a frontnaplók hangulatát erősítő funkciója van; lényegesen többet jelentenek egyszerű illusztrációnál. Hogy a történetírói forráskritika szolgálatában állanak a naplók

¹ Szerkesztette, és a naplókat sajtó alá rendezte: *Molnár András*. A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: *Szabó Péter*. Kiadja a Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1992. 130 oldal.

szereiről közölt rövid életrajzok, valamint a földrajzi- és személynevek gondos feloldásai is.

Tanulságos lesz ezek után a frontnaplók néhány adatát, megállapítását is idéznünk. Az első napló szerzője, Németh József tizedes szerint „Június 28-án hajnali 2 óra 20 perckor megindult a nagy támadás (...) Életünk csupa egyforma, éjjelként puskaropogástól visszhangzik minden, de mi álljuk a helyünket.” A hősi helytállás kötelező parancsa ilyen sorokat írat vele: „Ha meg annyi muszka jön, akkor is, ha mindnyájan elveszünk, mi már akkor sem engedünk.” A későbbi bejegyzések viszont már a szenvedéstől elfásuló katonáknak beletörődését és tehetetlenségét tükrözik: „Én már belenyugodtam sorsunkba, hogy itt kell elvesznünk valamennyiünknek.” A magyar és a német katonaság viszonyát érzékelteti a következő részlet: „A németeket borzasztóan utálok, ha házba megyünk, mindjárt kizavarnak bennünket. Fegyvereinket, s kinél pisztoly van elveszik, ennivalót hetek óta nem kapunk (...) Mire besötétedett a németek kizavartak bennünket egy házból, és így későn, hóviharban kellett szállás után nézni.”

Sípos Béla szakaszvezető, aki Zalatárnokról került a frontra, rövid tömondatokban számol be az embervesztésegről és a szenvedésről. Nyilván nem véletlen, hogy parasztember lévén az időjárás változásait jegyzi fel következetesen. Dervalics László szakaszvezető, aki szintén földműves volt, hasonlóan minden bejegyzésénél az időjárást emlegeti, pedig naplója 1943. január 28-án már be is fejeződik. A három közkatona egykorú feljegyzései mellett Nyíri Zoltán hivatásos hadnagy, később orvos naplóját ismerhetjük meg. A kiutazás során ő turista-szemmel nézi a Vág-völgyét: naplója tartalmazza a vidék földrajzi leírását, néprajzi jellemzőinek futó említését. Beszámol róla, hogy jó tiszthez illően neveli, gyakorlatoztatja a rábízott katonákat, „erkölcsi oktatást” is tart nekik: „Közben iskolázom, hogy a sebesülteknek, halottnak se higgyenek.” Örömmel jegyzi fel

június 26-án, hogy „végre már támadunk”, megjegyezvén: „meg kell mutatnunk, hogy a magyar katona derekasan megállja a helyét”. Majd három hét múlva: „nehéz volt, véres volt, de a magyaros lendület eredményessé tette.” A támadások között békés, már-már idilli életmenetről számol be: tarokkznak, társasjátékot játszanak; őmaga napozik, és sajnálkozik, hogy nem hozott fürdőruhát.

Ezek a kiragadott részletek is sejtetik, hogy a három közkatona helyzete, háborúhoz való viszonya, szemlélete mennyire más volt mint a tiszté. A Don-kanyarban harcolók megpróbáltatásai tulajdonképp csak a közkatonák feljegyzéseiből olvashatók ki. A fiatal tisztnaplóját olvasva az az érzésünk, mintha tudatosan őrizkedett volna a kritikus hangvételtől. Egykorú ellenőrzésre, afféle cenzúrára persze nem gyanakodhatunk: attól nem tarthattak a naplói, hogy a feljebbvalók felhasználhatják ellenük „titkos” feljegyzéseiket. Hiszen önmagában az a tény, hogy egyetlen megyében több frontnapló is fennmaradt, s ezek korántsem a hadvezetőség felfogása szerint alkotnak véleményyt az eseményekről, azt bizonyítja: kiki a maga számára készítette feljegyzéseit. A feljegyzett tények és a hangvétel különbségét nyilván az élmények különböző voltával és személyiség-jegyekkel lehet értelmezni. A kötetben közölt négy frontnapló, a bevezető tanulmány és a forráskritikát segítő apparátus – összefoglalóan is ezt kell hangsúlyoznunk – nem csupán a harcokban elesettek, illetve a még élő résztvevők előtti méltó tisztelgés, hanem egy, mindeddig kevés figyelemre méltott forrás-csoport fokozottabb kiaknázására való figyelemzetes is. Nyilván más megyékben is lappanganak még hasonló forrás-értékű naplók!

Sz. Bányai Irén

VENCZEL JÓZSEF:

A falunka útján

Az első világháborút követően, mikor Trianonban darabokra szaggatták Magyarországot, a nemzet jövőjéért aggódó, a nép-

ben-nemzetben gondolkodó elméken egy ideig bénult fásultság vett erőt, és ez a levertség, a kilátástalanság denevérszárnyának ránktelepedése, csak lassan, fokozatosan oldódott. A nemzetért felelősséget érzők tájékozódni kezdtek, s a magyarság lehetőségeit fürkészve az elvesztett államiság helyett az újra felfedezett népiségben vélték megtalálni a nemzetet megtartó erőt. A maradék Magyarországon a népi írók, a Felvidéken a Sarló mozgalom elkötelezettjei, Erdélyben pedig a falukutató fiatalok láttak hozzá, hogy feltárják a szépirodalom és a szociográfia eszközeivel, és az egész nemzettel megismertessék a magyar falu helyzetét. Szakítva a korábbi romantikus, a néphez lehajoló, érte rajongó, de túl nagy közöséget nem vállaló szemlélettel, a falusi lakosság valóságának megismerésére törekedtek. Ők voltak a két világháború közötti társadalom *falukutatói*.

Egyik legkiválóbbja a Csíkszeredán született Venczel József, akinek az erdélyi faluval foglalkozó írásait *A falumunka útján* címmel nemrég adta ki az Orbán Balázs Közművelődési Egyesület – magyarországi segítséggel – Székelyudvarhelyen. A könyvet *Székely András Bertalan* szerkesztette.

Miről szólnak ezek az írások? Mit tudhat meg belőlük és általuk a hazai olvasó?

Mindenekelőtt megismerkedhet az erdélyi, azok között is a székely falvak sorskérdéseivel. Nem Tamási Áron, vagy Nyíró József szívárványos, fenyőzúgásos, népdalos világa ez – bár abból is kapunk ízelítőt –, hanem a munka után a Regátba induló, a földreformra hiába várakozó, a szociális és a nemzetiségi gondokkal egyaránt küszködő erdélyi falvak nyers valósága. Nem a szépírói lelkület, a költői ihlet varázsolja elének a látnivalókat, hanem a statisztikai adatok rideg, ám annál meggyőzőbb világa. Szó esik benne a falukutatás módszertani kérdéseiről, de az írások túlnyomó része a gyakorlati helyzettel, a gyakorlati munkával, a gyakorlati tennivalókkal foglalkozik. A Honismeret olvasóit talán az a fejezet érdekli leginkább, amelybe a népismereti, önismereti

írások kerültek, Venczel József gondolkodásában erre kell felépíteni az új, nemzeti alapokra helyezett művelődéspolitikát.

A kötetet Katona Ádám bevezetője nyitja és a szerkesztő Székely András Bertalan tanulmánya egészíti ki. A Függelékben Venczel József életére és munkásságára vonatkozó cikkeket, dokumentumokat találunk, köztük a legfontosabb a Márton Áron, Venczel József és társaik ellen folytatott per anyaga, valamint a Venczel temetésén mondott Márton Áron beszéd szövege.

Aki végigolvassa Venczel József írásait, az közelebb kerül az erdélyi falvakhoz és népközhöz, amelyről ma sokat beszélünk, de nagyon keveset tudunk. Mert hiszen – sajnos – mindaz, amiről ezekben a – zömükben a két világháború között keletkezett – írásokban olvashatunk, az jórészt ma is időszerű, ma is megoldatlan kérdés.

A román nemzeti kommunista rezsim nem tűrhette a valóságfeltáró Venczel József tevékenységét. 1950-ben őt is letartóztatták és Márton Áron püspökkel, valamint az erdélyi magyarság más szellemi vezetőivel együtt elítélték. 12 esztendő múlva szabadult a börtönből, de tudományos falukutató, szervező munkáját már nem folytathatta Ceaușescu Romániájában. Néhány esztendeig szürke munkatársként dolgozott a Kolozsvári Egyetem Szociológiai Tanszékén, de meggyöngült egészségi állapota miatt hamarosan abba kellett hagynia a munkát. Az 1972-ben elhunyt Venczel József írásai azonban őrzik világos felismeréseit, kíméletlen, de igazságos ítéletét. (Székelyudvarhely – Bp., 1993.)

Halász Péter

THULLNER ISTVÁN:

Moson vármegye helytörténeti olvasókönyve

Újra divat lett mostanában a helyismereti olvasókönyvek, szöveggyűjtemények, dokumentumtárak kiadása. Csak a Honismeret 1994. évi 1-4. számában hármat is ismertet belőlük Kovács Dániel. Az abaúji

Kázmárk *helyismereti tankönyve* az általános iskolai oktatás számára készült, míg Kanyar József *történelmi olvasókönyve* (Harminc nemzedék vallomása Somogyról) mindenki számára ajánlható, Naszádos István Sárvári *helytörténeti olvasókönyve* pedig már feszegeti, sőt szét is feszíti a hagyományos olvasókönyv műfaji kereteit. Ugyanis míg az első két kiadvány levéltári dokumentumokat, cikkeket, könyvrészleteket és történelmi dokumentumokat közöl, Naszádos István átmeneti jellegű könyvében a monografikus tárgyalást és a mozaikokból építkező szöveggyűjteményt egyaránt megtaláljuk. Helyesen állapítja meg Kováts Dániel, hogy a könyv ugyan így tömörebb és olvasmányosabb lett, de elvesztette az eredeti szövegek dokumentumértéke. Thullner István könyve műfajilag Naszádoséhoz áll közel, s fölveti e „keverék-műfaj” létjogosultságát, értékét. Thullner munkájában ugyanis a monografikus tárgyalásmód uralkodik, s jóformán csak a bőségesen idézett dokumentum-részletek miatt nevezhetjük úgy-ahogy olvasókönyvnek. A szerző bizonytalanságát igazolja, hogy a belső címlapon zárójelben szerepel a kismonográfia műfaji megjelölés is.

Nos, éppen Thullner István művével szeretném bizonyítani, hogy bár egyetértetek Kováts Dániellel abban, hogy ilyen szövegkörnyezetben, ilyen arányokkal az idézett szövegek sokat veszítenek dokumentum-értékükből, mégis szükség van hasonló kiadványokra a klasszikus monográfiák és a hagyományos szövegközlések, olvasókönyvek, dokumentumgyűjtemények mellett. A történeti Moson megyéről ugyanis nincs korszerű szemléletű, friss monográfia. A két kéziratban lévő közül az egyik félvszázadnál, a másik egy évszázadnál idősebb és ma már egészítések és szövegkritika nélkül érenyeik ellenére sem használhatók igazán. Thullner István tehát azt cselekedte, hogy a föllelhető forrásokat egybevetve és összeszedve monográfiát készített Moson megyéről, amelyben egyes forrásokra csak a könyv végén lévő irodalomjegyzékben hivatkozott, másokat tömörített,

ismét másokat szó szerinti közölt egészben vagy részletekben.

Könyvét Mosony vármegye címerével és közigazgatási térképével kezdi. Ezt követi a helységek és földrajzi nevek etimológiai kisszótára és egy nagyszerű kronológia. A természetföldrajzi képben sorra veszi a tájegységeket, folyókat és hegyeket, majd hét fejezetre bontva megírja a megye történetét. Függelékben közli a vármegye főispánjainak nevét egészen a vármegye 1923. évi megszűnéséig, s utána a számára oly kedves és fontos mosonmegyei németiség történetét és néprajzát foglalja össze. Az irodalomjegyzék után 39 helyi mondát közöl.

Hogy a könyvet iskolai segédkönyvnek is szánták, abból is kitetszik, hogy a Győr-Moson-Sopron Megyei Pedagógiai Intézet adta ki a megyei közgyűlés, intézmények, gazdasági szervezetek, alapítványok, egyesületek támogatásával. Ennél sokkal meggyőzőbb azonban a mű világos, olvasmányos stílusa, „tanáros” fogalommagyarázatai, nagyszerű tipográfiai kiemelései, áttekinthető szerkezete és az olvasó biztatása további források kézbe vételére.

Jó, hogy Thullner István vállalkozott a szűkebb szülőföldjéről szóló ismeretek összefoglalására, alvó kéziratok és feledésbe merült források föltámasztására, sok-sok írás szerves egybeforrasztására, s gyerekeknek és felnőtteknek lehetővé tette, hogy szórakozva ismerje meg Moson megye történetét alakulásától 1923-ig. Figyelméből futotta az előzményekre is, s külön erénye, hogy igazi történész módjára értékeli, minősíti is forrásait. Így: „X.Y. meg nem nevezett forrásra hivatkozva...”, vagy „állítólag”, vagy a „néphagyomány szerint” stb. Vaskos könyve kellemes olvasmány, s megerősít bennünket abban, hogy e régió népei évszázadokon át egyetértésben munkálkodtak szerencsés és nehéz korszakokban a maguk és gyermekeik boldogulásán. (Győr-Mosonmagyaróvár, 1993. 352 old.)

Tuba László

Bernády György városa, a város Bernádyja

Ritka kincset, a legigényesebb bibliofil elvárásokat is messze kielégítő, ugyanakkor színes, érdekesítő kötetet tart kezében a Tisztelt Olvasó. A marosvásárhelyi Dr. Bernády György Alapítvány és a Maros megyei RMDSZ valóban impozáns, színes és fekete-fehér fényképfelvételekkel, reprodukciókkal illusztrált albumban jelentette meg Marosi Barna 1968-ban írt izgalmas krónikáját.

Marosvásárhely lassan újjászülető magyar könyvkiadását dicséri, hogy a szerkesztés (Szepessy László munkája), a grafika (Bartha József), a fényképfelvételek (Barabás Zsolt) tökéletes összhangban szolgálják a nem mindennapi esztétikai élményt.

„Az egykori Marosvásárhelyről készült, mohás felvételek szíven ütnek majd téged is, kedves olvasó. Felettük rémlátó képzelet nélkül is úgy fogod érezni magad, mintha roppant méretű kriptába indultál volna bolyongó nézelődésre. Betiltott múltunkba, konkvisztádorok uralmának rágalmozott történelmünkbe.” – írja az előszóban Sütő András.

Talán a fényképeknel is jobban szíven üt Marosi Barna szövege, a furcsa „időgépen” tett képzeletbeli utazás. A századelő sajtóját, a korabeli levéltári feljegyzéseket, kortárs méltatásokat és ellenvéleményeket tanulmányozva született meg az irodalmunkban és közírásunkban bizonyos fehér hollónak számító krónika. Bár sokban elüt Nagy Szabó Ferenc, Fogarasi Sámuel emlékiratától, a város történetéhez ezernyi szállal kötődő szellemi nagyságok vallomásaitól, egy azonban közös bennük: a Város iránti szeretet és tisztelet, a gondjaival való teljes azonosulás.

Így kap – úgymond – történelmi hátszelet a városépítő dr. Bernády Györgyről rajzolt portré. Az 1634-ben elhunyt várépítő főbíró és diplomata Borsos Tamás halála után a Székelyföld nyugati peremére épült város az 1900-as évek elejéig valójában semmit sem változott. Ugyanaz a nagypiaci feneketlen sártenger, kilátástalanság fogadta a látogatót, mint jó há-

romszáz évvel korábban. „Itt még a fantázia is tapasztos padlójú!” – írhatta az ugyanacsak vendégként érkező, majd szintén itt ragadó Molter Károly.

Ekkor lépett a kisváros magisztrátusa elé egy nagy fantáziájú, harmincnyolc esztendőes férfi: „Ruházza rám a Tekintetes Tanács a bizalmat, a rendelkezés jogát és a Pecsétet, és én egy új várost építünk önöknek!”

Mindez valahogy úgy hatott, mint a város világhírnevét megalapozó Bolyai János levél: A semmiből egy új, más világot teremtettem! Alig akad ma olyan magyar, akinek a szíve ne verne hevesebben, amikor ezeket a sorokat olvassa.

Marosi Barna érdeme, hogy nem von glóriát a városépítő polgármester feje fölé: a támadások pergőtűzében álló nagyszerű diplomatát és – divatos kifejezéssel szólva – menedzsert varázsolja az olvasó elé. Bernádyt szinte mindenért támadták: a Főtér aszfaltozásáért, a vízmű és kanalizáció megépítéséért, a város történetében valóban páratlan építkezési lázért. 1909-ben például egyetlen hét leforgása alatt 16 cikkben marasztalták el a polgármestert! 1907-ben a katonai alreáliskola építésének versenytárgyalását nem egy vásárhelyi vállalkozó, hanem a pesti Grünwald Testvérek elnevezésű cég nyerte meg.

A négymillió koronás üzlet még a nagytekintélyű cég számára sem megveendő. Hogy a tanács fellebbezési jogát, a polgármester törvény biztosította lehetőségét megtorpedózzák, a legnagyobb titoktartás mellett a cég egyik képviselője 40000 koronát juttatott el Bernádynak. Az ügy természetesen kipattant, támadó cikkek sorozata, ösztüze, interpelláció, s végül pedig a „nagy” per. Ekkor a törvényhatóság előtt – krisztusi pózban – szólásra emelkedett dr. Bernády György, s mondotta el szállóigévé nemesedett vallomását. „Én odakint a református temetőben, haló poraimban is nyugodt lelkiismerettel fogok pihenni, mert ennek a városnak egyetlen fillére kezemhez nem ragadt!”

A per első órájában, a város képviselője bemutatta jegyzőkönyveket: Bernády György az ajándékozás napján a város

pénztárába befizetett 40000 koronát! Aból fizették ki a somostetői lövölde, vendéglő építési költségeit. Bernády György zsenialitása éppen abban rejlett, hogy nagyvonalúan könnyedén átgázolt a kisváros szűklátókörű, vicinális gáncsoskodásain.

Nézem a monumentális életművet élénk varázsoló albumot. Beleszédülök. Mennyivel világosabban látott ez a nagyszerű stratégia, mint kortársai közül bárki, a nagy hazafiúi lelkesedésben! „Mi nem a mának építünk, a mi épületeink az eljövendő századokat, unokáink utódjait is kell szolgálják egykor!” – érvelt a taktikusnak is kiválóként fellépő Bernády, a „Cifra palota” – az ő idejében Városháza, most megyeháza – építését nagy vehemenciával ellenzők előtt. Bebizonyította, hogy az ilyen kis poros fészket éppen az ilyen fényűző paloták emelnek városrangra. A közművelődési Ház – népszerű nevén: Kultúrpalota –, a villanytelep és turbinaárok, a hadapródiskola (ma Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem), a polgári fiúiskola (jelenleg a műszaki főiskola egyik épülete), a Városháza melletti Nyugdíjpalota, a Széchényi István nevet viselő kereskedelmi Fiúiskola – az egyik legkorosabb iskolaépület az egész Székelyföldön! – (ma a műszaki főiskola központi épülete), a római katolikus Fiú Főgimnázium, bentlakás, a Bolyai Farkas nevet viselő Református Kollégium, a Közigazgatási Iskola (jelenleg a szakszervezetek és egy magánegyetem bérlő), „Marosvásárhely sz.kir.város Világítási és Erőátviteli telepe”, a város műszaki fejlesztésének legfontosabb központja (nyolc évtized után is itt van a közüzem), az egykori székelyföldi Iparkamara, iskolák, középületek egész sora, mind-mind dr. Bernády György polgármestersége idején épült. Nem kell különösebb jósnak lennem ahhoz, hogy kijelentsem: ezt az életművet túlszárnyalni nem lehet!

További levéltári kutatást igénylő érdemlő feladat: Bernády amerikai útjának teljességre törekvő bemutatása. A kissármási hatalmas földgázmező felfedezése után ő az első, aki kijelenti: a jövő-

ben a földgáz fogja eltartani a várost, az fizeti vissza majd a kölcsönöket, kamatokat, az lesz az aranyfedezet!

Zseniális „rendezőre” vall, ahogyan megszervezi Ady Endre, később Elek Apó, Móricz Zsigmond fogadását, ahogyan a Kultúrpalota freskóin megörökítette kora Vásárhelyének hírességeit, köztük második feleségét, Madarász Erzsébetet. (Ő a Kékruhás hölgy!) „Szinte megnő szemünkbe, ha emlékezve rá, halmozzuk gyarlóságait, hiszen csak kivételes emberrel lehet ezt megtenni! És gyakran, amit éppen hibájának róttak föl, részéről a pillanatnyi népszerűtlenséget is (...) Életműve lett az a tegnapi város.” – írja Marosi Barna. Politikusi csalódásai visszakényszerítik az egykori vidéki fészkekbe, s hogy megmutassa mire képes, belevetette magát a veszett iramú városépítésébe.

„Olyan gazdája volt ő a városnak, hogy a felelősség vállalásából, lelkiismeretességéből, következetességéből máig tanulhat tőle akárki!” – kiált fel a krónika végére érve Marosi Barna. 1938. október 22-én halt meg. Temetésének rendjét maga szabta meg: senki nem szónokolhatott, csupán a református lelkipásztor olvasta fel az evangéliumot. Mire a gyászolók körülvették a sírt, a koporsót már le is eresztették.

Mit akart még Marosvásárhelyen felépíteni Bernády György? A Vigadó- és Színházpalotát, úgy kívánta bővíteni a Közművelődési Házat, hogy legyenek egy helyen a kiállítási csarnokok, műtermek. A Somostetőre hatalmas TBC szanatóriumot álmodott Bernády György képzelete. A Mészáros-rét környékén épült volna fel a Kaszinó.

Azt tartották róla, hogy neki minden sikerült, mindenkivel tegeződött. A kisváros szemében valóban bálványá magasztosult Bernády Gyuri, a két világháború között született, a kisebbségi sors kálváriáját sorjázó politikai írásai azt példázzák, hogy a fő-hatalomváltozás után is megtudta őrizni páratlan népszerűségét, tekintélyét, úgy, hogy népének egyik legkövetkezetesebb szószólója maradt! Volt időszak, amikor a romániai magyarság

egyedüli képviselője volt a román Parlamenten. A „másik” a politikus Bernády György éppen úgy megérdemelt egy albumot, mint a nagybetűs Városépítő.

A városépítő Bernády Györgyről csak egy tényérvényi tereszkét nevezett el az a hatalom, amely kakukként költözött Bernády örökébe. Hetvenöt esztendőnek kellett eltelnie, hogy Marosvásárhely magyarsága végre felállíthatta a 75 éve szakadatlanul sürgetett Bernády-szobrot. Mesteremberek és idős nyugdíjasok, lelkes fiatalok, meglett férfiak és nők gyűjtötték a rezet és a bronzot, hogy végre méltó emléket kapjon az a férfi, aki nélkül ma Marosvásárhely egyike lenne a jellegtelen, embersilókkal teletűzdelt városoknak. „Újból és újból meg kell találnunk magunkban a reményt: a város, amelyet apáink emeltek az erdélyi tolerancia és a más-más ajkú népek békeességében visszafogadja egy napon száműzött fiait.” (Sütő András)

Tófalvi Zoltán

A 900 éves Magyarkanizsa¹

A Balkánon dúló háború és ennek a háttországnak való hatása ellenére titkon remélem, hogy Magyarkanizsa 900 éves évfordulójára megjelenik a már régóta készülő helytörténeti monográfia. Sajnos, nem így történt. A megjelent dokumentum- és forráskötet – jellegéből következően – nem tudja pótolni ezt a hiányt, de a szerkesztő bizottságnak nem is ez volt a célja.

Számos ismert és néhány, eddig magyarul nem publikált dokumentum került be a válogatásba, amely az 1870-es évekkel bezárólag keletkezett iratokat tartalmazza. Kanizsa mellett Martonos, Horgos, Adorján és Oromhegyes településekre vonatkozólag is található benne anyagot. Ezek a községek ma a Magyarkanizsa székhelyű járáshoz tartoznak.

Magyarkanizsa neve először 1093-ban szerepel *Cnesa* alakban egy Szent László király által készítettett, a pannonhalmi Szent Márton bencés főapátság vagyonleltárát tartalmazó, okiratban, annak 14. birtokaként, ennek fénymásolatát láthatjuk a kötetben is. Néhány későbbi dokumentumot említek cím szerint is: Kenesna birtok első leírása (1237-1240); Kanizsa illetve Földvár leírása és alaprajza Marsigli műveiben (1694-1697); Kanizsa az országos úrbérrendezés idején (1771); Kanizsa határleírása (1851); Kanizsa első monografikus leírása (1860) készítette Popovits György ókanizsai községi jegyző; Kanizsa és Martonos leírása Pesty Frigyes kézíratos helynévgyűjteményében (1864-1865).

Minden iratot Magyarázatok rész követi, amely nemcsak a kevésbé ismert fogalmak körülírása, hanem számos más hasznos információt is találhatunk benne. (Pl. innen tudjuk meg, hogy Kanizsa 1751-től mezőváros). A dokumentumok nagy részét eredeti (főleg latin) nyelven is közlik.

A válogatók, *Dobos János* és *Papp György* munkáját dicséri ez a kötet. Reméljük, a város monográfiájára sem kell sokáig várunk.

Györe Géza

Két miskolci folyóiratról

A *Néprajzi Látóhatár*, a Györffy István Néprajzi Egyesület folyóirata, 1992-ben indult s ma már a harmadik évfolyam első számánál tart. A folyóirat nem helyi, sőt még csak nem is országos jellegű, amennyiben a benne megjelent és megjelenő közlemények mindegyike a határainkon kívüli magyarság néprajzával foglalkozik. Ahogy Újváry Zoltán, a Györffy István Néprajzi Egyesület elnöke beosztójában írta: „Régi terv valósul meg a Néprajzi Látóhatár indulásával. Több éve vetődött fel bennem egy olyan folyóirat megjelentetésének gondolata Nép és Nemzet címmel, amelynek célja, hogy a határainkon kívüli, elsősorban a Kárpát-medencében élő közel ötmillió magyarság orgánuma legyen és hozzájáruljon a

¹ **Kanizsa kilencszáz éves:** Dokumentumok és források Kanizsáról. – Szabadka: Üzenet. 1993. 375-484. old.

néprajzi, honismereti kutatások fellendítéséhez, a publikálási lehetőségek bővítéséhez. A folyóiratnak nemcsak tudományos szempontból, hanem a magyarságtudat erősítése tekintetében is jelentős szerepet szántam. Európa minden országában különös figyelemmel fordulnak a határokon kívüli népeességük felé. Ez a figyelem Magyarországon évtizedeken át alig-alig nyilvánult meg... A Néprajzi Látóhatár az egész magyarságra való rátekintést szolgálja. Legyen ez közös és nemes feladatunk!"

Annak, hogy ez a nemzetközi kitekintésű folyóirat Miskolcon jelenik meg, több tiszteletreméltó oka is van. Mindenekelőtt a vidéken, Miskolcon való szerkesztésben és kiadásban a nálunk oly annyira gyerekcipőben járó kulturális decentralizáció határozott lépését kell látnunk. Az a körülmény pedig, hogy az öt, illetve hattagú szerkesztőbizottság – kizárólag külföldi magyarok – közül három Miskolchoz közelebbi helyeken él és dolgozik, mint Budapesthez, egyenesen megköveteli, hogy ezt a folyóiratot vidéken szerkesszék és jelentessék meg. De a kéttagú szerkesztőbizottsági elnökség egyik tagja is erős szálakkal kötődik Miskolchoz, noha Debrecenben él és dolgozik: *Újváry Zoltán*. Nem is szólva arról, hogy a szerkesztő, *Viga Gyula* Miskolcon él és dolgozik.

A másik miskolci folyóirat, a *Dimenziók* abban különbözik a Néprajzi Látóhatártól, hogy alcíme szerint is Felső-Magyarországi Szemle, tehát végeredményében regionális társadalmi-kulturális folyóirat. A *Dimenziók* a Felsőmagyarországi Irodalmi Alapítvány folyóirata, 1993-ban indult és ma már a második évfolyamnál tart. Ezen különbözőségek mellett a két folyóirat között igen sok a hasonlóság, mind formai, mind tartalmi téren. Ezt a többszörös hasonlóságot a szerkesztő személye biztosítja: *Viga Gyula*. Ugyanis a *Dimenziókat* is *Viga Gyula* szerkeszti a tőle megszokott alapossággal, pontosan és következetesen. A két folyóirat abban is hasonló egymáshoz, hogy láthatóan biztos alapokon állnak; igen jó kivitelben, rendszeresen, mondhatni

pontosan jelennek meg számaik, ami már önmagában is a bizalom növekedését eredményezi. Különben a *Dimenziók* nagy érdemét, különös értékét abban láthatjuk, hogy a felsőmagyarországi társadalmi-kulturális kérdéseket a színvonalas, széleskörű kitekintéssel készülő cikkek, tanulmányok képesek általános érdekűvé tenni.

Annak okát, hogy a Honismeret ilyen behatóan foglalkozik a két miskolci folyóirattal és felhívja rájuk a helytörténet-honismerettel foglalkozók figyelmét, a Néprajzi Látóhatár esetében könnyebben láthatjuk, megérthetjük. Hiszen ez a folyóirat a történettudomány, a helytörténet és a honismeret szempontjából elsőrenden fontos tudományággal, a néprajzzal foglalkozik. De a *Dimenziók* esetében se nehéz kideríteni, hogy a lapban sorra megjelenő, magas szakmaiságról tanúszkodó, legnagyobb részt aktuális társadalomtudományi, művelődéstörténeti, művelődéspolitikai, közgazdasági, művészeti stb. tárgyú tanulmányok ugyanazt a célt szolgálják, mint a Néprajzi Látóhatár közleményei: a színvonalas, korszerű és nem kevésbé fontos, hogy aktuális tudományos ismeretek, tájékozottság szerzésének ügyét, a tudatosulási folyamatokat, a torzulás nélküli öntudatosságot kell szolgálniuk.

Nagyon nehéz volna mindkét folyóirat már megjelent közleményeinek tartalmi ismertetése. Elvégre a Néprajzi Látóhatárnál eddig összesen 101 tanulmány, közlemény, tudománytörténeti cikk, krónika látott napvilágot. A *Dimenziók*-nál sem könnyebb a helyzet, mert itt 49 tanulmány, közlemény, könyv bemutatása várna ránk. Ezért azután ilyesmire nem is vállalkozunk, hanem az eddig megjelent számok mindegyikéből kiemelünk egy közleményt és rajtuk keresztül kíséreljük meg érzékeltetni a két folyóirat tartalmi sokoldalúságát, színvonalát, változatos voltát és hasznosságát.

Mindkét folyóiratnál kialakult a majdnem azonos rovatrend. Mindkettő *Tanulmányok* rovatval kezd és *Közlemények* rovatval folytatja. A Néprajzi

Látóhatárnál a harmadik rovat *Tudománytörténet és krónika* címet viseli. Ez a rovat a Dimenziókban nem szerepel, hanem helyette *Könyvekről* rovatcím alatt könyvismertetéseket közöl. Ezt a megálapodottnak látszó rovatrendet a Néprajzi Látóhatárnál némileg módosítják az úgynevezett tematikus számok. Ez a módosítás legtöbbször abban jelentkezik, hogy a Tanulmányok és a Közlemények rovatokat összevonják.

A Néprajzi Látóhatár első számából (91/1-2.) *Liszka József* A szlovákiai magyarok néprajzi kutatása (Eredmények és távlatok) című tanulmányára hívjuk fel a figyelmet. A 92/3-4. számból *Kriza Ildikó* A Mátyás-hagyomány szlovén és magyar kapcsolatai, című tanulmányát, valamint *Kőhegyi Mihály – Merk Zsuzsa Székelyek kiutasítása Jugoszláviából* című közleményét ajánljuk az olvasóknak. A 93/1-2. számból *Bálint Zsolt* A moldvai csángó hangszeres dallamok ütempáros motívumainak példatára című tanulmányát és *Binder Pál* Régi kalendáriumok az erdélyi és partiumi vásárokról vagy sokadalmakról című közleményét emeljük ki. A 93/3. sz. – amely a Kárpát-medence peremterületeinek szőlő- és borkultúrájának bemutatására szolgáló profilozott szám volt – egyrészt *Kovács Géza* Arad-Hegyalja szőlészetteréről (Gazdaságtörténeti áttekintés 1848-ig), másrészt *Deáky Zita* Egy körrendelet margójára (A bor szerepe a körülméletlés rítusában) című tanulmányát említjük. A 93/4. számból pedig *Katona Imre* A hősök mély álma a kopácsi népmesékben és *Nagy Ödön* Népi joghagyományok Havadon című tanulmányát emeljük ki.

A Dimenziók eddig megjelent számaiból hasonló módon a következő közleményeket említjük meg: 93/1-2. számból *Horkay Hörcher Ferenc* A provincia dala: a skót felvilágosodás, valamint *Monika Sagun* A lengyel katolicizmus útja című tanulmányára, valamint *Eszenyi Miklós* könyvismertetésére (Ki kicsoda a Felvidéken?) hívjuk fel a figyelmet. A 94/1. szám tanulmányai közül három tanulmányt említünk az *Újváry Zoltán*

(Szlovákosodás és asszimiláció), *Dankó László* (A regionális külgazdasági együttműködés térségi dimenziói), valamint a *Kujbus Attila* (Decentralizáció és euro régiók) írásait. A könyvismertetések közül pedig a *Kriza Ildikó* recenziójára hívjuk fel a figyelmet (Vári Fábián László: Van ringó bölcsők. Kárpátaljai magyar népballadák).

Az elmondottakból és az igen szerény tartalmi utalásokból is láthatjuk: mindkét miskolci folyóirat méltán számíthat a társadalomtudományokban, főleg a művelődéstörténetben, a történelemben, a helytörténetben, a honismeretben érdekelt figyelmére. Tapasztalataink szerint a két miskolci folyóirat már most is nélkülözhetetlen és megkerülhetetlen tudományos fórum nemcsak az Észak-magyarországi régió, hanem általában az egész magyar tudományos- és kulturális élet számára is.

Dankó Imre

NÉMETH FERENC:

A torontáli szőnyeg

A szöveg mesterségét művelők képviselésében nagy örömmel ajánlhatom minden érdeklődő figyelmébe ezt a szép kiállítású képanyaggal gazdagon illusztrált kiadványt. A szövesről és az ezzel kapcsolatos alapvető tudnivalókról már számos kisebb-nagyobb kiadvány látott napvilágot a közelmúltban, mert mintha reneszánszát élné ez a szép mesterség és ezért az érdeklődés nem csekély. Azonban akit magasabb szinten érdekel a különböző stílusok, technikák ismerete, annak bizony hosszú ideje nélkülözni kellett minden alaposabb forrásmunkát, hacsak egyéni kutatásba nem kezdett. Ezért is jelentős Németh Ferenc nemrég megjelent könyve, mert azt a reményt ébresztette, hogy elkezdődött az ilyen irányú szakirodalom hiányának pótlása.

A könyv a szőnyegszövegszítésnek egy különleges fajtáját, a torontáli szőnyeget mutatja be, amely alig ismert, vagy éppen félreismert területe a szövegszítésnek, ezért stílusának tisztázása most ugyanúgy idő-

szerű, mint története során nem egy alkalommal. A könyv inkább iparművészet – történeti tanulmány, amely a bánáti szőnyegszövés negyedszázadát mutatja be Streitmann Antaltól Kovalszky Saroltaig, de mivel a szerző jó ismerője e földrajzi területnek és e témának is, bízunk benne, hogy a torontáli szőnyegek sajátosságait kimerítőbben részletező kiadványok is követik majd a jelenlegit.

A lexikoni meghatározás szerint a torontáli szőnyeg „gyapjú anyagból üzemszerűen készült, kelim szövésű, mértani mintájú, élénk színezésű használati szőnyeg”. Összefoglalóan: a Torontál megyében élő szerbek, románok, bolgárok, szlovákok és az al-dunai székelyek hagyományaira támaszkodó szőnyegtípus. Az eredeti népi motívumok a múlt század közepéig alapul szolgáltak. Európa az 1867-es párizsi világkiállításon ismerte meg a torontáli szőnyeget, majd az 1873-as bécsi kiállításon is szép sikert aratott, de aztán különböző piaci behatásoknak engedve művészi szintje romlani kezdett és elvesztette eredetiségét.

Amikor Streitmann Antal a megyeszékhelyre került, Nagybecskerekben lendületnek indult a bánáti háziipar, amely első sorban a nagyhagyományú torontáli szőnyegszövést jelentette. Streitmann festő, iparművész és gimnáziumi rajztanár volt, aki 1879-től haláláig Nagybecskerekben működött és majdnem négy évtizedes, fáradhatatlan tevékenységével minőséget adott és művészi szintre emelte a bánáti szőnyegszövést. Kezdetben a nagybecskereki szövőműhely felügyelője, majd a torontáli háziiparegylet titkára.

1881-ben az Országos Nőipari Kiállításon szép sikerrel vettek részt sok egyéb szöttesekkel, de főleg a szőnyegekkel. A siker következményeként szövőiskolát szerveztek Nagybecskerekben és Nagykindán. Műszövészeté kívánták fejleszteni a megye népi szövészetét. Ki akarták szűri a hibákat, vissza akartak térni az eredeti régi minták alkalmazásához és a lágy, puha színek használatához. Mindezek mellett széles szövőszékeket rendszeresítettek. Így alakult ki az új típusú torontáli szőnyeg.

1883-ban 700 taggal megalakult a torontáli háziiparegylet. Elnöke Hertelendy József, a megyei főispán lett. 1884-ben Nagybecskerekben szövőtanműhely létesült 9 növendékkel.

A szövészet felvirágoztatásában újabb lépést jelentett a keleti típusú (szmirna, perzsa) csomózott szőnyeg megjelenése ezen a területen. 1887-től 5 évig kísérletezett ezzel Streitmann Antal, olyan jó eredménnyel, hogy az első helyi megrendelő, Deutsch Zsigmond kérésére szőtt 16 m² szalonszőnyeget számtalan megrendelés követte. A csomózott szőnyeg nagyméretű elterjedése kiszorította a torontáli padlószőnyeget, amely ezután pad-, ágy-, asztalterítővé és bútorszövetté lépett elő. Kelet ősi motívumait a szövés technikájával alkalmazták. Az örökérvényű keleti szőnyegek befolyása elnyomta a régi, izléstelen naturalisztikus szőnyegekét. A nagybecskereki műhelyből hazatért tanulók szétvitték az egész vidéken az itt tanultakat és így lehetővé vált, hogy a szövőműhelyben elért sikerek, eredmények minél hamarabb általánossá legyenek. Rövid idő alatt még külföldön is híressé váltak e vidék háziiparának termékei. A nagybecskereki szövőtanműhely felszerelését korszerű szövőszékekkel bővítették, de a fejlődés, a sok megrendelés végül egy szőnyeggyár létrehozását tette szükségessé, amely 1894-ben meg is alakult. Termékeivel sok hírnevet szerzett e vidék szövőasszonyainak, nem utolsósorban munkahelyeket, ami megélhetést jelentett számukra. A gyár kötelezettséget vállalt a tanműhely fenntartására, amely továbbra is a tervezés, kísérletezés, újabb lehetőségek kipróbálásának (pl. fonás és festéstechnikák kidolgozása) színhelye volt.

1885-ben a Budapesten rendezett országos kiállításon egy szerb és egy „csángó” szoba összes szövött tartozékának bemutatásával szerepelt. Streitmann Antal több díjat is kapott ekkor. Nagyszentmiklóson torontáli ipari kiállítás nyílt, hogy csak néhányat említsünk a sok közül.

A nagybecskereki szőnyeggyár tehát nyugodtan támaszkodhatott a Streitmann Antal által vezetett szövőtanműhely mű-

vészeti irányítására. Kezdetben szmirna és perzsa szőnyeg készítésével indult a termelés, de néhány év múlva már áttértek a faliszőnyeg szövésére is és egyre több neves művész faliszőnyegterveit kiviteleztek. (Horti Pál, Nagy Sándor, Nádler Róbert, Lakatos Artúr stb.) Leghíresebb talán mégis Vaszary János festőművész, akinek leginkább köszönhetjük a világ különböző pontjain kapott elismeréseket. A milleneumi kiállításra is lázas előkészületek folytak. Ennek részeként 1896-ban két szőnyeg és több futószőnyeg készült a királyi pár megrendelésére.

Ebben az időszakban a nagybecskereki és kikindai mintára számos híres szövőtelep, műhely alakult többek között Melencén, Franyován, Eleméren, Törökbecsen. Leghíresebb talán a Kovalszky Sarolta által vezetett németeleméri szövőműhely lett, amelyről kiderült, hogy a gödöllői művésztelep szövőműhelyének távoli bányai csirája. Kovalszky Sarolta neve az 1881. évi budapesti női pári kiállításon való sikeres részvétele következtében vált ismertté, szerb szőnyegekkel és vánkosaival.

1898-ban elkészítette egy eddig itt ismeretlen technikájú szőnyeg másolatát, amelyet az Iparművészeti Múzeumtól kért kölcsön. Ezáltal ő honosította meg nálunk a svéd, scherrebeki technikát, melynek segítségével lehetővé vált „a modern törekvések szellemében” tervezni újabb és újabb darabokat. A „modern törekvések” alatt természetesen az akkortájt Európaszerte kibontakozó szecessziót értették. Az új technika viszonylag gyors elsajátítását a torontali kelim technikával való rokonság tette lehetővé. Ezután, több Vaszary János és Horti Pál által tervezett szecessziós szőnyeg szövése következett, amelyen a magyar népi motívumok is szerepeltek és a nemzetközi elismerés nem is maradt el: Torinó, ezüstérem. Az ilyen szellemben tervezett szőnyegek országszerte elismerésben részesültek (szegedi aranydíj, budapesti állami érem). Minden művészi érték és sikorsorozat ellenére, piac hiányában a németeleméri műhely nagy nehézségekkel küszködött, 1902-1903 körül a szövés megszűnt.

Körösfői Kriesch Aladár, mint a németeleméri szövőműhely közvetlen ismerője értesült a nehézségekről. A műhelyt átvette Kovalszky Saroltáról és Gödöllőre telepítette, hogy a magyar szőnyegművészet ne maradjon félbe. 1904-ben megindult a munka Gödöllőn. Kovalszky Sarolta még néhány szőnyeget itt is szőtt, de aztán tanítványa, Guilleaume Margit tanította szövésre a gödöllőieket.

Láthatjuk tehát, hogy Kovalszky Sarolta németeleméri szövőműhelye úttörő szerepet játszott a magyarországi szecesszió kialakulásában (még évekkel a gödöllői művésztelep megalakulása előtt), mert műhelyében honosította meg a képzővészre igen alkalmas scherrebeki technikát és ott kezdte szőni 1898-ban Vaszary János művészi tervei alapján az első, eredeti magyar motívumokkal készült szecessziós falikárpitokat. Ez a Gödöllőre átplántált tevékenység még a húszas évek elején is működött és hozta létre e kor maradandó művészi kivitelezésű szőnyegeit. (Fórum, 1993.)

Vándor Klára

DIÓSZEGI LAJOS:

Fejezetek Hajdúszovát helytörténetéből és néprajzából

A falumonográfia szerzője oktató nevelő munkája mellett több mint negyven éve honismereti szakkörvezető is, Hajdúszovát díszpolgára.

Könyve hat részre tagolódik. A község természeti viszonyainak rövid ismertetése után részletesebben foglalkozik a falu településtörténetével. Nyomon követi az első Szovát falut a kőkorszak legutolsó szakaszától napjainkig, a település vízparti, soros építkezését a Kösely folyó alakította ki.

Megállapítja a szerző azt is, hogy az első Szovát nem a mai helyen feküdt. Az 1594-es tatár támadás, az akkor Szabolcs-hoz tartozó települést feldúlta, s elpusztította. Az újjáépülő falu Báthory Gábor erdélyi fejedelem birtoka lett és lakói az új, református hitet követték.

Külön fejezet foglalkozik a polgárosodással, az 1848-49-es forradalommal és szabad-

ságharccal, s az első és a második világháborúval. A szerző közli annak a 69 szovátnak a nevét, aki részt vett a szabadságharcban. Az első világháborúban körülbelül 900 szováti katona harcolt, akik közül 198 halt hősi halált. Szemtanúk alapján részletesen leírja a falu körül zajló 1944-es harcokat, majd az élet újra indulását. A második világháború több mint 100 hősi halottjának nevét is közli a szerző.

Fontos fejezete a könyvnek a népeséggel, gazdasággal, életmóddal foglalkozó rész. Sajnos ebben a faluban is találkozunk a lakosság számának csökkené-

sével: 1939-ben 4258, 1991-ben 3710 fő volt Hajdúszovát lélekszáma. A szerző közöl a földrajzi és utcanevekből is. Színes leírásban elevenednek meg a falu ünnepei, ételei, s a lakodalmi szokásai. A befejező rész a község művelődésével, s a faluban élt és működött meghatározó személyiséggel foglalkozik. E fejezeten belül ismerteti a szerző a honismereti szakkör munkásságát, pályázatait, történetét.

A könyv hozzájárul a falu megtartó erejének növeléséhez (1994. 136. old.)

Szamosújvári Sándor

Csermákeresztúri tájház (Fazekas Tibor rajza)